

102276

Dagbladet 27. 2. 46

# Rettsoppgjøret og rettsbevissthet

Av KNUT GREVE

## II.

Resultatet av at vi ikke fra første øyeblikk av klart utformet det ideologiske innhold i vårt oppgjør med NS, viser seg i den forvirring i rettsbegrepene som hersker i dag. Sammenstøtene mellom «isfronten» og «silkefronten» er sammenstøtet mellom grupper som snakker forskjellig språk, men allikevel benytter de samme ord. Det oppstår derfor en unødig bitterhet fordi ingen kan vurdere motpartens synspunkter, men utelukkende reagerer følelsesbetont.

I virkeligheten gir dette indre oppgjør innenfor Hjemmefronten et glimrende materiale for bedømmelsen av hvor sterk vår demokratiske innstilling er og hvor bevisst kampen skjedde for bestemte idealer. Søker man å sortere dette materiale, fremgår det med tydelighet at vi i dag i virkeligheten med full rett kan begynne å snakke om «klassedommer». De akademisk utdannede yrker, lærere, jurister, læger osv., inntar gjennomgående et ytterliggående standpunkt. Til dem slutter seg også forskjellige grener av «kulturfronten». Det viste seg, at likesom det var denne gruppe som først tok kampen opp mot NS på et rent ideologisk grunnlag og som ved et voldsomt pågående press tvang de usikre elementer til å opp-

tre solidarisk, er de nå også mest konsekvente når det gjelder det indre oppgjør. Innen disse ervervsgrupper nøyer man seg ikke med å avvente det rettslige oppgjør. De forskjellige faglige organisasjoner foretar opprydding innen sine egne rekker og går her mange ganger nesten rigorøst til verks. Ethvert samarbeid med de tyske myndigheter selv på et meget tidlig tidspunkt og under unnskyldende omstendigheter medfører visse konsekvenser. I dette oppgjør er det i realiteten ikke spørsmålet om «landsforræderi» som spiller hovedrollen. Bak ligger en dels bevisst og dels instinktmessig følelse av at de som handlet usikkert, krenket selve det grunnlag vi må bygge på. Når oppryddingen nå ofte virker hardhendt, kommer det sikkert av at vi i dag har erfart hvor nødvendig evnen til øyeblikkelig reaksjon er. Derfor har vi vanskelig for å tillegge de momenter som var unnskyldende i 1940, tilstrekkelig vekt.

Under dette oppgjør kan det innrette ganske eiendommelige konflikter med folk som tilhører andre klasser. Et typisk eksempel er Carlmar-affæren. Når de som tilhører kulturfronten her går så skarpt fram, er årsaken ganske enkelt den at de vet at Carlmar var et

svakt ledd og representerte en mennesketype som vi i dag ser på med dyp mistillit. Han er ikke de etiske og ideologiske egenskaper som vi krever av en mann som skal være tilknyttet kulturarbeidet i Norge. Vi erkjenner nå at det er dette felt som er det avgjørende. Her vil vi ha sikre, ikke smarte folk.

Men denne reaksjon virker meningsløs og urettferdig på A/S Scenekunsts styre, som vesentlig består av skipsredere. Når disse benytter hr. Carlmar, gjør de det sikkert fordi de dermed samtidig mener å beskytte selve rettferdigheten. Våre redere og store deler av vår forretningsstand inntok en uomtvistelig nasjonal holdning under krigen. Til en viss grad skyldtes det sikkert at deres yrke og deres økonomiske interesser var knyttet til de allierte, men like opplagt er det at for dem var krigen en nasjonalitetskamp, en kamp for fedreland og konge, og ikke for noen demokratisk verdensoppfatning. Flertallet av dem sympatiserte sikkert med Franco under kampene i Spania, noe som også tydelig fremgår av den holdning den presse inntok som er talerør for disse næringsgrupper. For våre store næringsdrivende er derfor rettsoppgjøret forholdsvis enkelt, og de føler at slik det fungerer, skjer rettferdigheten fyldest. Den voldssomme reaksjon innen kulturfronten oppfatter de sikkert som hysteri og kranglevorenhet. I parentes bemerkt viser Carlmar-affæren at det er av viktighet at våre skipsredere — selv om de er teaterinteresserte — ikke får bestemme myndighet over et så viktig ledd i vårt kulturvern. Penger er bra som støtte, men ikke når prisen er førstefødselsretten.

Arbeiderpartiet befinner seg i en

lite misunnelsesverdig stilling. Ikke innen noen klasse skulle selve det ideologiske grunnlag være så klart som her. For arbeiderne skulle nasjonalitetsideen være den mindre vesentlige og klasseideen den mest tungtveiende. Gjennom år er de blitt oppdratt til solidaritet, og begrepet «klasseforræder» var mer stemplende enn landsforræder for den sosial-demokratisk overbeviste arbeider. For Arbeiderpartiet var NS en dødsfiende, ikke bare fiende av Norge, men av den internasjonale tro partiet bekjente seg til. De arbeidere som forlot fast arbeid for bedre lønn hos tyskerne, som stilte seg til Wehrmachts rådighet, de var klasseforrædere i langt høyere grad enn noen streikebryter noen sinne har vært det.

Men mens den politiske del av Arbeiderpartiet sikkert har følt dette, sto den faglige del ganske annerledes splittet. Fagbevegelsen har ført en meget sikker lønnskamp, og målbevisst har de hamret inn lojalitet overfor organisasjonen som nær sagt eneste etiske verdi. Begrepene — og også moralen — er blitt forenklet til det ytterste, og målestokken i enhver situasjon er den ene: «Lønner det seg? Økonomisk eller organisasjonsmessig». Sjelden: «Er det riktig?». Delvis takket være nettopp fagorganisasjonens svake ideologiske holdning ble svikten innen rekkene stor. I dens indre oppgjør så vi derfor det paradoksale at den mann som under normale tider ble streikebryter, han ble utstøtt og forfulgt, uansett alle unnskyldende omstendigheter. Han kunne f. eks. være sulten. Det hjalp intet. Det moralske sverd ble ikke slået av slike hensyn. I dag blir den arbeider som sviktet sin klasse, som direkte hjalp dens dødsfiende, langt

mildere bedømt enn streikebryteren. For fagbevegelsen er altså de økonomiske hensyn viktigere enn et demokratisk livssyn.

Her finner vi også et ganske pussig eksempel på hvordan de forskjellige grupper under rettsoppgjøret kan komme i strid. De solister som ikke gjennom Musikerforbundet har vært tilsluttet Den faglige Landsorganisasjon, blir bedømt for sin opptreden av representanter for kulturfronten, og bedømmelsen er streng, og følger en bevist linje. Nå er det enkelte solister som sviktet fronten, men som sto tilsluttet Landsorganisasjonen. Når kulturfronten nå prøver å stille disse på like linje med de «frie» musikere, møter de en bevisst motstand fra Landsorganisasjonens side. Kulturfronten og Landsorganisasjonen gir uttrykk for to forskjellige grunnsyn, det demokratiske og det økonomiske, det prinsipielle og det opportunistiske.

Arbeiderpartiet torde nå som ofte for ikke ta opp noen kamp med fagbevegelsen av frykt for at kommunistene skulle utnytte situasjonen. Mangelen på et gjennomført oppgjør innen Arbeiderpartiet er derfor det sørgeligste fenomen i etterkrigstiden. Her har man av politiske grunner bevisst undertrykt arbeidernes naturlige rettsbevissthet og deres instinktmessig riktige reaksjon. Resultatet er derfor at Arbeiderpartiet i dag ikke står så sterkt som garantist for de demokratiske idealer som vi hadde ventet. Og partiet har ikke trukket den nødvendige konsekvens av den kamp som er avsluttet: — Enhver opportuniste tjener alltid fienden!

Bøndenes reaksjon er stort sett entydig og klar. Det demokratiske grunnsyn i videste, internasjonale

betydning var dem som begrep stort sett fremmed, og er det den dag i dag. En bra mann er den som ikke krenker sin nabo, ikke forgår seg mot takt og tone, og har en pen fremtreden. Holder han seg innenfor den alminnelige ramme for tilværelsen i bygda, spiller hans politiske tro mindre vesentlig rolle. Det indre oppgjør innen dette samfunnslag vil ganske sikkert ikke få noe dramatisk forløp.

Nesten komisk i sin uklarhet er kommunistenes stilling. Især hvis man på noenlunde nært hold har hatt anledning til å se deres reaksjon da overfallet fant sted. Den panikkartede flukt da tyskerne kom fordi de husket alle de stygge ordene da i sin tid hadde skrevet om Hitler, så en viss forvirret oppvåknen til trygghet med vår eneste gjenværende utenlandske legasjon i ryggen, og en tyvittlig balansegang i de politiske ledere da deres aviser fremdeles fikk lov til å utkomme, for så å gå over til den morsomme innbitte kamp da Russland kom med i krigen. Her er ethvert snakk om fedreland og kongebare uvederheftige mørkleggingsmanøvrer. Like tydelig er det at de ikke våget å reagere instinktmessig overfor et angrep rettet mot de demokratiske livsbetingelser; de måtte avvende orientering utenfra. Dette forhold er verd å notere seg, da det for mange unge i dag som bare husker den siste fase i kommunistenes kamp, gjør seg den oppfatning gjeldende at det var disse som mest konsekvent gikk inn for demokratiets forsvar.

Resultatet av et slikt overblikk viser at vi under behandlingen av våre motstandere ikke handler ut fra det vi kaller «det norske folks rettsoppfatning». Det norske folk

har i dag ingen felles oppfatning når det gjelder angrep rettet mot de demokratiske prinsipper. Det som er farlig ved dette rettsoppgjøret er at vi ikke har benyttet, og ikke kommer til å benytte de mange rettsaker til klart og tydelig å understreke det kampen gjaldt, hvilke verdier som ble angrepet, og hvilke angrep som var de farligste. Vi bruker en rekke lovparagrafer som ble utformet under vanskelige omstendigheter og av et tilfeldig utvalg under selve okkupasjonsiden. Men i og med at disse rettsregler først og fremst støtter seg til begreper som fedreland, kongetroskap, grunnlovsbestemmelser, har de ingen å gjøre med demokratiets oppgjør med sine fiender. For samtlige disse begrep kan brukes og er blitt brukt av diktaturstater. For den demokratiske overbevisning er det forbrytelser mot bestemte menneskelige rettigheter, mot menneskelig verdighet og menneskelig ukrenkelighet som skal straffes.

Et oppgjør på et slikt grunnlag ville være av uberegnelig verdi. Det ville samlet — og splittet! På grunnlag av reaksjonene mot det ville vi lære dem å kjennes som nok klempet en god nasjonal kamp, men villig vil føre en like kraftig strid mot en demokratisk samfunnsoppfatning. Men først og fremst ville det tvinge de organiserte politiske partier til en klar stillingtagen: — for eller imot — og derigjennom gi det enkelte menneske en klar forståelse om hva kampen gjaldt, at den ikke er utkjempet ennå, og at det er hans liv, hans fremtid den gjelder.

Først på et slikt grunnlag kan rettsoppgjøret skape en demokratisk rettsbevissthet.

Knut Greve.

Greve II